

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ: КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2017–2018 рр.)*

П'ятий рік поспіль Україна протистоїть російській гібридній агресії, не останню роль в якій відіграють кіберзасоби. Варто зазначити, що більшість сучасних воєн починається саме з інформаційних. Нині їх позиціонують як новий вид бойових дій.

Звісно, така зброя не заподіє фізичної шкоди, але в кінцевому результаті може призвести до фатальних наслідків. Так, якщо кулі та снаряди відомо звідки летять, то інформаційні бомби є непередбачуваними, а тому руйнування, яких завдають інформаційні війни в суспільній психології або психології особи, за масштабами та значенням цілком співмірні, й часом навіть перевищують наслідки збройних протистоянь.

Що ж таке інформаційна війна, як саме науковці пояснюють таке явище в сучасному світі? Відомо, що мозок людини та його реагування є найголовнішим «учасником» стандартних інформаційних чи психологічних операцій, і за умови вдалого маніпулювання можна досягти практично будь-якої бажаної мети.

Проте слід зазначити, що крім чисто кібернетичного аспекту існує і гуманітарний, оскільки інформаційна агресія – це складова частина ідеологічної боротьби, що передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість мас.

Росія вже не один рік поспіль застосовує проти України саме такі методи, поширюючи в інформаційному просторі неправдиву інформацію, як то кажуть, фейки, а також різноманітні пропагандистські кліше, провокуючи світ гучними заявами. Й чомусь саме цим інформаційним потокам маси довіряють більше [1; 2; 3].

Зброєю російської пропаганди є не лише підроблені факти тощо, на додачу це ще й давніші історичні міфи, як-от: Україна – штучне політичне утворення, зіткане з різних історично не пов'язаних між собою земель – чужих етнічних територій; українське суспільство не має ніяких точок дотику з Європою, натомість є невіддільною складовою російського культурного простору й т. ін.

Ці та інші міфи на позір зводяться до спрощених мантр, натомість їхнє справжнє призначення – послідовне викорінення в українців уявлення про свою історичність і культурну самодостатність [4].

На щастя, український народ володіє потужною зброєю – правдою. Але сьогодні, крім потреби захищатися, в тому числі шляхом блокування неправдивої інформації та вилучення продукції антиукраїнського змісту, є не менш важливе завдання. На рівні колективної та індивідуальної свідомості українців необхідно сформувати нові ціннісно-світоглядні орієнтири, сучасні смисли соціокультурного та філософського значення [1].

Саме такими засадами варто послуговуватися, вибудовуючи культурну політику нашої держави. Іншими словами, ми маємо творити власну цивілізацію, як це свого часу зробила Велика Британія (домінантну роль британської культури ми відчуваємо на собі чи не кожного дня) [5].

Найперше слід деколонізувати культурно-гуманітарний простір України, адже в цій площині пролягає шлях нашої держави до Європи.

За висловлюванням оглядача онлайн-журналу Тиждень.ua Ганни Трегуб, Україна була однією з імперських колоній Росії на теренах Європи так само, як Ірландія у Великій Британії. Боротьба за процес виходу із затінку «великої російської» культури триває і досі, бо істотні зрушення відбулися лише в 2014 році. «Квоти щодо кількості української музики на радіоканалах, закон про обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту, а також російських фільмів і серіалів такого ґатунку, заборона в'їзду зіркам естради й театру РФ, які підтримують російську агресію проти України, державна програма кіновиробництва, створення вітчизняних культурних інституцій, увага до культурної дипломатії – усе це мало трапитися щонайменше 20 років тому й завдяки державницькій позиції української влади, а не війні», – вважає автор часопису [6].

Прикро, що ми запізно відкрили для себе політику м'якої сили та культурну дипломатію. Несвоєчасність усвідомлення цих важливих речей, призвела до суттєвих втрат України, і, як бачимо, не тільки іміджевих.

Тому, напевно, коли фільм «Кіборги» зібрав повну залу в Празі, для багатьох чеських глядачів постало питання: чому вони так мало знають про Україну, цю війну та наше кіно, натомість широкий прокат українського фільму міг би кардинально змінити розуміння чехами того, що відбувається в сусідній країні.

Показово, що останні кадри фільму глядачі зустріли стоячи – аплодували всі, деякі зі сльозами на очах. «Я очікувала, що фільм буде подобатися, але я не очікувала, що люди так емоційно на нього відгукнуться, бо чехи бувають дуже скептичні... А тут вони просто перестали стримувати емоції – я це бачила вперше. І я ще ніколи в житті не бачила такого, коли чехи приєдналися до тих українців у залі, які встали і аплодували стоячи, і ще якийсь час просто завмерли у тиші», – зазначає співорганізатор показу, пражка україністка Ленка Віхова. Вона також додає, що увага професіоналів до фільму, зокрема з боку чеських журналістів, – це вже великий успіх, бо, враховуючи багатство культурного життя чеської столиці, «пробитися на сторінки культурних оглядів майже неможливо».

Проте, за словами декого з істориків та політичних оглядачів, присутніх на прем'єрі «Кіборгів», навряд чи цей погляд зараз домінує в медійних та політичних колах Чехії. Насамперед з огляду на те, як легко знаходила собі шлях на чеське телебачення російська пропаганда. Широкий показ такого фільму з України зустрів би тут на своєму шляху багато перешкод [7].

Водночас з кожною такою актуальною культурною подією українцям все ж вдається потроху доносити свій наратив, ставати ближчими й зрозумілішими європейській спільноті. Й попри всю інертність середовища є багато маркерів, що процес рухається вперед, і таки в правильному напрямі.

Вагомий деколонізаційний крок для нашого суспільства й держави – це поступове усвідомлення того, що російська культура та її продукти не є ні винятковими, ні елітарними чи ліпшими щодо решти, які існують у світі, зокрема й української. Це твердження має цілу купу доказів, які можна відстежити як усередині самої держави, так і за її межами. Й більше не треба переходити на «загальнозрозумілу» російську, щоб творити конкурентоспроможний культурний продукт.

Поступове поглиблення знання про власні та світові мистецькі надбання підважили також ідею «специфічної винятковості» російської літератури. Виявилось, що російська література, як і російські кіно та музика, є винятковими тільки тоді, коли щось інше виявляється складнодоступним через незнання мови, якою написано твір, або його фізичну недосяжність.

У такий спосіб долається комплекс винятковості російської імперської столиці як центру політичного, наукового, культурного життя, де і театри, і книги свіжіші та цікавіші, куди передусім приїжджає хтось із видатних закордонних діячів.

Нинішня трансформація та урізноманітнення потоків важливої інформації змінює загальне уявлення про місце українців у світі, й з плином часу збільшується кількість тих, хто утверджує українську столицю та простір нашої країни загалом як культурно самодостатній, цікавий собі й світові.

Тим прикріше виглядає ситуація, коли українських діячів культури чомусь і досі презентують за кордоном як російських. Як от історія з оманливими афішами виступів артистів Національного академічного театру опери та балету України, що проходили у Франції під егідою агенції N. P. Spectacles.

В останніх числах січня 2018 року рекламу виставі «Жізель» за участі артистів «Київської опери» («Theatre Opera de Kiev»), тобто без згадування назви нашої держави, помітили активісти української громади та працівники Посольства України у Французькій Республіці. Причому в супроводжувальному презентаційному тексті до балету українські танцівники, н. а. України Катерина Кухар та з. а. України Олександр Стоянов, називалися випускниками «найкращих російських балетних шкіл», хоча обидва – випускники Київського державного хореографічного училища.

На офіційному рівні першими на неправомірне використання бренду Національної опери відреагували українські дипломати, які попередили театри

Франції про неприпустимість подібної омани та про «юридичні наслідки таких дій».

Посольство також донесло інформацію до керівництва Національної опери України з тим, «щоб було проведено відповідну роботу з творчим колективом театру». Адже «окремі танцівники балету взяли участь у цих гастролях, незважаючи на проросійські погляди їхніх організаторів», – зазначено в листі.

Дійсно, за словами першого секретаря Посольства України у Франції Оксани Ловги, профіль у соціальних мережах директора цієї агенції, Філіпа Монтабрю, свідчить про те, що «він є фанатом Путіна» і до того ж нелегально відвідував анексований Крим через територію Росії.

Міністерство культури України, зі свого боку, звернулося до театральновидовищних закладів культури, що належать до сфери управління міністерства, з рекомендацією не допускати хибну практику спільних виступів або гастролей з російськими виконавцями за кордоном.

Лондонський балетний критик Меггі є . назвала Катерину Кухар та Олександра Стоянова, солістів Національної опери України, «найкрасивішою балетною парою Європи». Та чи розуміють європейські поціновувачі балетного мистецтва, що її учасники українці, якщо слова «Україна» на афішах немає?

Щодо прикрого випадку з афішами висловилося й Анна Ставиченко, український оперний критик, котра постійно відвідує всі значущі європейські оперні фестивалі та прем'єри, зокрема за участі артистів Національної опери.

«Як на мене, це привід для керівництва не тільки театрів, але і країни замислитися нарешті, чому Петербург, Москва, Росія в цілому, у сфері культури – це, не зважаючи ні на що, сильний впізнаваний бренд, на який на Заході напевне придбають квитки. Україна ж залишається дикою країною, з якою культура у західної людини асоціюється далеко не в першу чергу. І це незважаючи на те, що українські музиканти, танцівники, вокалісти є надзвичайно талановитими і віртуозними. Це ж питання не стільки, „хто кому скільки платить”, це питання державної політики у сфері культури, якої в Україні просто немає. Натомість, у Росії культура, особливо її презентація у світі, – це надзвичайно важлива частина державної пропаганди, будування „правильного” іміджу країни у світі», – наголошує критик [8].

До слова, не так давно Україна стала повертати своє питоме місце на мапі світового авангардизму, вголос і повсюдно кажучи про те, що знані в усьому світі Малевич, Архипенко, Екстер, Богомазов, Татлін і довжелезна низка інших – передусім українські митці. [6].

Серед цієї мистецької когорти ім'я Казимира Малевича стоїть осібно, бо останніми роками він став у нас такою модною темою дискусій, що з'явилися навіть пропозиції назвати його ім'ям аеропорт «Бориспіль».

Це ще й патрон найважливішої мистецької нагороди для молодих митців, створеної Польським Інститутом у Києві.

Художник, якого називають «батьком» авангарду ХХ століття, походив з осілої в Україні польської католицької шляхетської родини і мав по батькові білоруське коріння.

На думку українських дослідників, за доби коренізації Малевич вважав себе українцем, розмовляв українською мовою, навіть написав українською низку присвячених мистецтву статей. Але пізніше митець відійшов від заявленої українськості. При цьому варто пам'ятати, що Малевич активно підтримував Жовтневу революцію та від 1918-го був урядовцем Народного комісаріату освіти РСФСР, а 1929-го став народним комісаром (міністром) образотворчих мистецтв РСФСР. «Малевич був одним із найважливіших представників офіційної російської та советської культури 1917–1935 років, тож в запалі пошуку „втрачених” митців не слід забувати про це», – акцентує увагу в своєму журналістському дослідженні Юрій Андрієвич, автор інтернет-видання Тиждень.ua.

Полікультурне виховання Малевича означає, що польська, українська та російська були його рідними мовами. Є свідчення, що він подорожував Францією з візою, де було вказано польську національність. Й таких прикладів дуже багато, якщо брати до уваги непросту історію України, що в різні періоди була частиною імперій, які колонізували її територію, байдуже, чи то була Польсько-Литовська Річ Посполита, чи Австрійська імперія, чи Російська імперія. З огляду на таке пересування кордонів не дивно, що кожна країна може претендувати на зв'язок з однією з найважливіших постатей у мистецтві.

«Тож чи повинні ми через те забути й відкинути Малевича, а тим паче віддати його у власність Росії або, може, Польщі? Очевидно, що ні, однак... нам варто пам'ятати про це все, коли доводиться з крихт будувати свою ідентичність, і таки сучасну ідентичність, хоч і закорінену в нашій історії, наших звичаях, нашій традиції», – підсумовує автор [9].

Тетяна Філевська, яка написала сценарій для документального фільму «Малевич», побачила ще один аспект проблеми, зокрема вона відмічає, що в нашій країні донедавна мало хто знав про українську складову художника. «Адже про Малевича говорили в контексті російського авангарду, що не дивно – росіяни на все радянське кажуть як про російське. Українці ж мало говорили про Малевича в Україні як про українського художника, і ще менше про Малевича у світі...», – каже вона. Дійсно, на цю тему, крім стрічки «Казимир великий, або Малевич селянський», яку 1994 року зняв найкращий дослідник художника, український мистецтвознавець Дмитро Горбачов, фільмів більше немає [10].

Власне кажучи, сьогодні авангардизм як мистецьке явище повертається до українців й у поезії та прозі згаданої доби. «Вертаються Семенко, Йогансен, Слісаренко, Шкурупій – вагома когорта, що творить противагу Маяковському, Єсеніну, Блоку тощо. Очевидно, далі таких сюжетів буде значно більше. Вітчизняну літературу й культуру такою, як вона є, без імперської та радянської цензури, варто показати не лише самим українцям, а й світу через переклад на нішню, справді загальноживану мову – англійську. Як росіяни це зробили зі

своїми авторами, аби бути присутніми та цитованими у світі, граючи свої культурно-ідеологічні мелодії на власній сурмі», – наголошує Ганна Трегуб.

Системний підхід до деколонізації стосується як сфери високої культури, так і сфери масової, популярної. Причому важливо, щоб масовий культурний продукт, яким послуговується вітчизняний споживач, був україномовним і таким, що не підриває державність за своїм сенсом.

Очевидно також, що в царині популярних музичних жанрів буде нелогічним просто замінити російську музику, приміром, англійською чи старим українським музичним продуктом. До того ж, з'явилося нове покоління саме українських поп-виконавців із цілком новою, світового рівня якістю звучання. Так, за доволі недовгий період музичні проекти Onuka та ДахаБраха стали впізнаваними й такими, що котируються за кордоном. [6].

Та попри всі наші пост-майданівські досягнення, українці продовжують слухати здебільшого російськомовну попсу, поп-реп-шансон тощо. Саме таку інфографіку щодо українського сегмента користувачів відеохостингу YouTube опублікували Тексти.org.ua. Чарт «Топ-пісні» відображає композиції, які сумарно набрали найбільше переглядів. Перші місця у цьому рейтингу посіли: Matrang з піснею «Meduza», «Время и Стекло» – «Топ», Світлана Лобода – «Лети», Єгор Крід – «Миллион Аллых роз», Gazirovka – «Влакс», Макс Барських – «Сделай громче» та ін. Показово також, що крім домінування в українському топі російськомовної поп-музики, в ньому практично відсутні пісні світового рівня [11].

Мова, безсумнівно, посідає одне з провідних місць у процесі деколонізації суспільств.

У 2018 році з метою захисту власного інформаційного простору депутати Львівської облради висунули вимогу встановити мораторій на публічне використання російськомовного культурного продукту на території Львівської області. Таке звернення вони ухвалили до керівників обласної адміністрації та органів місцевого самоврядування.

Волонтери зі свого боку запустили «чорну мапу», на якій кожен охочий може позначити місце, де крутять російську попсу – ресторани, кав'ярні, бари, крамниці тощо. Ідея цієї мапи не нова, бо ініціативу започаткували ще в 2016 році, але волонтери знову згадали про неї, коли на свято Великодня 2018 року в барі у центрі Львова російськомовні відвідувачі побили львів'янина, який попросив офіціанта вимкнути російську попсу.

За словами громадського діяча Святослава Літинського, який останні шість років відстоює в судах українську мову, для уникнення таких ситуацій має бути певна норма в ухвалі про заборону російських пісень, що відповідатиме вимогам більшості містян й інтересам української держави.

До речі, у Львові ще з 2012 року діє заборона вмикати таку музику в громадському транспорті, але водії здебільшого ігнорують цей мораторій. У місті також заборонено гастролювати митцям, які підтримали чи підтримують російську агресію проти України [12].

Відповідно до ст. 17 Конституції України, питання захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та національної безпеки України є справою всього українського народу. Саме на цю статтю Конституції спирається у своїй діяльності громадський активіст Сергій Стерненко, який за останні півроку разом з однодумцями зашкодив проведенню в своєму рідному місті, Одесі, гастролей 13-ти колективів та виконавців, які, на його думку, так чи інакше підтримують російську агресію в Україні.

«Я вважаю, що люди, які підтримали збройну агресію діями чи словами, публічними відвідинами окупованих територій або Криму, не повинні заробляти гроші в Україні й взагалі в Україну приїжджати. Якщо ми говоримо про виконавців, то це стосується кожного окремого концерту, який вони проводять на території міста Одеса або деінде в Україні, – пояснює він. – Що мене спонукало до протесту? Я розумію, що російська агресія охоплює не тільки військову сферу, стосується не лише подій на Донбасі, але й зачіпає інформаційну сферу, економічну, культурну, релігійну (через Московський патріархат) тощо».

На переконання Сергія Стерненка, цим питанням мала б займатися Служба безпеки України, а не активісти: «Воно навіть не мало б стояти на порядку денному, якби ми жили у правовій державі... Оскільки правових механізмів протистояти проблемі зараз не існує, доводиться впливати на ситуацію своїми методами».

Справді, якщо говорити про культуру, росіяни активно використовують артистів для пропаганди й створення міфу про те, що Україна та Росія – один народ, ніякої війни немає і це нібито наш внутрішній конфлікт.

Головна небезпека полягає в самій легкості, з якою прихильники артистів споживають цю інформацію. Приміром, фанати Світлани Лободи будуть сприймати точку зору улюбленої артистки та її поведінку як норму, як приклад для наслідування [13].

Те саме стосується кіноіндустрії та заборони на деякі російські фільми. «Ні у кого не викликає зараз дискусій питання про необхідність заборони фільмів, які містять пропаганду, – зауважує голова Держкіно Пилип Ілленко. – Питання про участь осіб актуально і для мене, в першу чергу, відповідь на це запитання лежить у прямій цитаті, спробую зараз по пам'яті згадати, актора, фільми якого заборонило Держкіно одними з перших – Івана Охлобистіна, який приїхав у Донецьк і фотографуючись з Моторолою заявив: „Я приїжджаю сюди, тому що я публічна особа, тому що мене знають усі і таким чином я даю вам свою публічну підтримку і буду використовувати свою публічність для вашої підтримки”. А його публічність залежить від його присутності в українському ефірі. А оскільки він був учасником кількох дуже рейтингових серіалів, які на той момент йшли щовечора на одному з провідних каналів, очевидно, що він це все робив абсолютно свідомо. І в такому випадку, мені здається, рішення про те, що потрібно заборонити – правильне» [14].

Отже, інформаційна війна «братнього народу» не тільки стала шоком і прозрінням для багатьох українців, а ще й зібрала чималий урожай тих, хто та-

ки потрапив на її гачок. Адже в центрі гібридної війни – комбінації військових та інформаційних дій, що впливають на сприйняття реальності – знаходяться люди, які свідомо чи несвідомо стають залежними від потужної пропагандистської машини. Саме ці люди співпрацюють з агресором та беруть з рук ворога військову техніку, щоб чинити опір вигаданим пропагандою загрозам. Так сталося на Донбасі, та це спричинило окупацію Криму [15; 16].

Неабиякий резонанс викликає сьогодні діяльність Московського патріархату на території нашої країни. Власне релігійна сфера залишається однією з найбільш уразливих. Її також можна вважати елементом широкої технологічної гібридної війни й інформаційної кампанії проти України.

Ця структура має шалену підтримку як у центральних органах влади нашої держави, так і на місцевому рівні. Крім того, до Московського патріархату залучено мільйони вірян, які є українцями [13].

«Церква повинна бути відділена від держави, і в першу чергу від сусідньої держави, країни-агресора», – підкреслив Президент України Петро Порошенко. 17 квітня 2018 року глава нашої держави повідомив про свій намір звернутися до архієпископа Константинополя, Вселенського патріарха Варфоломія із закликом видати Томос щодо єдиної помісної Православної церкви в Україні, й закликав Верховну Раду в найкоротші терміни підтримати його ініціативу. 19 квітня народні депутати підтримали звернення. Священний Синод Вселенського патріархату в Константинополі прийняв його до розгляду, а також вирішив почати процедуру, необхідну для надання автокефалії Українській православної церкві [17].

Ідея створення Єдиної Помісної Церкви в Україні та набуття українськими церквами нового канонічного статусу є вельми актуальною в нашому суспільстві.

Українці повинні формувати власну помісну Церкву на тих історичних традиціях, які було закладено ще за часів Київської Русі. Таке переконання висловив військовий експерт Олег Жданов. «Потрібно трошки заглянути в історію. Річ у тім, що автокефалію отримувала церква Київської Русі зі столицею у місті Києві. Фактично церква Московського патріархату служить за автокефалією, даною Константинополем Києву. Нам треба оголосити себе спадкоємцями Київської Русі», – зазначив експерт.

При цьому Жданов наголосив, що це питання потрібно вирішити якомога скоріше. «Ми не можемо терпіти на своїй території організацію, яка веде антиукраїнську пропаганду, яка веде антиукраїнську діяльність. Тому, якщо ми хочемо бути самостійними і формувати нашу незалежну державу, то з огляду на популярність церкви серед населення, треба вирішувати і це питання», – констатував експерт [18].

Власне кажучи, звернення до Варфоломія I – це стратегічне геополітичне рішення. Воно важливе для зміцнення української нації та є ключовою обставиною у протидії гібридній агресії з боку Росії.

Для Москви, яка систематично та впродовж тривалого часу веде агресивну політику стосовно України та української нації, церква – структурний підрозділ машини державного експансіонізму, що використовується з пропагандистською метою.

По-перше, з метою поширення так званого «русского мира». По-друге, для політичного, культурного та ментального підкорення українців.

Отримання українським православ'ям автокефалії від московського патріархату – важливий крок, який суттєво підриває можливість Росії для розширення гібридної агресії проти України через структури прокремлівсько налаштованої церкви.

З початком агресії так звана московська церква активно використовувала наявні ресурси для підтримки військової операції проти України. Існують непоодинокі факти використання приміщень церкви для переховування зброї та російських найманців, кадрових військових, пропагандистської літератури.

Цілком очевидно, що значна частина духовенства української православної церкви московського патріархату є частиною агентурної мережі російських спецслужб на території України [19].

Так, экс-головний редактор журналу Московської патріархії, релігієзнавець Сергій Чапнін поділився у мережі Фейсбук інформацією про те, що керуючого справами УПЦ МП митрополита Антонія (Паканича) найближчим часом можуть перевести до Москви. «Він багато попрацював для пропаганди ідей „русского мира” і заслуговує на тепле місце в Росії», – зазначає релігієзнавець [20].

«УПЦ МП – крім того, що величезна російська бізнес і лобістська структура, ще й пряма агентура Москви. Просто дивізія феєсбешників у рясах, розкидана більш-менш рівномірно по усій території України. І це величезна загроза», – зазначає на своїй сторінці у Facebook активіст Роман Сініцин [21].

УПЦ МП є частиною РПЦ і, заявляючи про дистанціювання від російсько-українського конфлікту, УПЦ МП на всіх майданчиках діє проти інтересів України, впевнений народний депутат України, президент Української асоціації релігійної свободи Віктор Єленський. «Вони нічого не змінили в своїй позиції, вони повторюють всі ті кліше, які прозвучали в 2014, в 2015 роках – про „криваві усьобиці” в Україні» [22].

Провідний сучасний український теолог і патролог Юрій Чорноморець розкритикував тезу Патріарха Кирила про те, що УПЦ МП нібито є єдиною силою, спроможною об'єднати все українське суспільство. На думку релігієзнавця, УПЦ МП не може об'єднати не те що народ, а власних вірян: «Давайте подивимося по суті. Скрізь УПЦ МП розділяє Україну. В одних регіонах вона ділить місцеве населення на своїх та „капешників”, в інших – на своїх та „уніатів”, ну а де мало „уніатів” і „філаретівців”, там місцеве населення ділять на „своїх, православних по ДНК” (!) і „сектантів” (протестантів). Немає регіону, де б УПЦ МП когось із кимось об'єднала. А у масштабах країни УПЦ не здатна об'єднати навіть своїх віруючих», – підмітив Юрій Чорноморець [23].

Наразі Кремль буде робити все можливе та використовувати всі наявні механізми для протидії процесу отримання автокефалії для української православної церкви. Оскільки вони прекрасно усвідомлюють вплив церковних структур на масову свідомість. Треба також наголосити, що за останні роки для московського патріархату ситуація не сприятлива. Соціологічні дослідження доводять, що кількість парафіян, які переходять до Київського патріархату, постійно зростає. І визнання Константинополем автокефалії української православної церкви цю тенденцію тільки посилить [19].

Як вже було зазначено вище, складовою гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України, є пропаганда. В РФ суспільну думку до агресії проти «братської» України почали готувати ще в 1990-х, одразу після проголошення незалежності Києва. Психологічною обробкою населення, і не тільки в своїй країні, а й у всьому світі, в РФ займаються добре фінансовані державні органи та відповідні установи [4].

Україна фактично є передовим полігоном і лабораторією, де ворог випробовує технології інформаційної війни, спеціальних медіа-операцій та соціальної інженерії. Наприклад, «посилення проугорських настроїв» – це міф інформаційної війни проти України чи реальність? Радіо Свобода зібрало відповіді аналітиків на це запитання.

Павло Гомонай, аналітик Закарпатського інформаційного центру «Майдан Моніторинг»:

Угорщина здійснює вплив переважно через свою етнічну меншину, що в принципі встановлює верхню межу цим настроям. Але слід визнати, що в останні роки Угорщина мобілізувала цей ресурс по максимуму, здійснюючи цілеспрямоване фінансування угорської меншини. Наприклад, є програма безвідсоткового кредитування малого бізнесу. Формально, учасником цієї програми може бути будь-який закарпатець, але співбесіду щодо бізнес-плану необхідно проходити угорською мовою. Крім того, фактично зупинено програму децентралізації, всупереч загальноукраїнським тенденціям, а всі локальні ініціативи блокуються в брутальній формі. Така політика тільки збільшує напругу в суспільстві, яка може вистрелити будь-якої миті. І, як ми побачили у випадку із законом про освіту, привід може бути будь-який.

Андрій Крижевський, президент Центру стратегічного партнерства:

Ця тема є відверто спекулятивною, а в умовах інформаційної війни саме винесення її в інформаційний простір України може мати дестабілізаційний ефект. Немає жодних не лише підстав для зародження подібних настроїв, але й ознак існування такого феномену. Це, до речі, стосується й інших «про...настроїв». Натомість мова може йти про прості фундаментальні речі – люди у всьому світі прагнуть кращого життя. Звісно, що «протистояння» України і Угорщини в окремих питаннях на слуху останні кілька років, що й стало підґрунтям для вкидання тези про «проугорські настрої» на Закарпатті. Й, справді, Закарпаття – єдиний в Україні регіон, де історично закладено сепаратистський потенціал. Але багатовіковий історичний досвід людей, які жили в Закар-

патті, став свого роду надійним «щепленням від сепаратизму». Тому успішне Закарпаття з проведеною адмінреформою, орієнтоване на європейські цінності, не може створити ніякої загрози для України, проте становитиме значну загрозу для нечистих на руку ділків від влади.

Геннадій Москаль, голова Закарпатської обласної державної адміністрації:

Ні антиукраїнських, ні антиугорських настроїв на Закарпатті немає. Це ФСБ Росії намагалося зробити так, щоб вони з'явилися. Приміром, як одночасно майже усі найбільші телеканали послали знімальні групи на Закарпаття, щоб ті показували, що там ніхто нібито не знає української мови. Що, мовляв, у Берегові не можуть замовити собі навіть кави. У Берегові – 50 % угорців, а 50 % люди інших національностей. Як там може бути, що ніхто не говорить українською?! Методи в усіх служб однакові. Все залежить від якості аналітики. Спочатку вони хотіли опиратися на русинів, а коли не вийшло, взяли за угорців. Але, що б не було – другого Криму тут не буде. Закарпаття багатоетнічний регіон, і насправді люди хочуть спокою, а не війни [24].

Коли людина жила у фізичному світі, війни велися в цьому світі. Зміна правил гри веде й до зміни інструментарію. Якщо у фізичному просторі працювала традиційна зброя, в інформаційному – інформаційна, то якою є зброя віртуального простору?

Світ переходить до ще складніших конструкцій. Віртуальна війна змінює ворога на друга, вона реінтерпретує всі факти й усі постаті, зрештою вона перейменовує посилений процес «завоювання» на процес «визволення».

Віртуальна війна має перетворювати противників на шанувальників. Україна проходила цю зміну вже кілька разів за останні тридцять років. Усі перейменування на кшталт «хунта – фашисти – неонацисти» теж з віртуального інструментарію і словника. Російський інформаційний простір був насичений ними саме через їхню чітку віртуальну негативність.

Тепер проти нас не потрібна цензура, ми самі відкидаємо тексти як неправильні й неправдиві. Віртуальна війна – це як м'яка сила, і з нею неможливо боротися стандартними методами.

З огляду на те, що в центрі інформаційної атаки – свідомість людей, нині з'явилося таке поняття, як смислова війна. Активними її агентами є письменники, режисери, діячі культури, тобто всі публічні люди.

Тут канали впливу ширші. Якщо в інформаційній війні – це ЗМІ, мережа Інтернет, то у смисловій – когнітивний пізнавальний рівень. Це продукти мас-культури – включно з театром, кіно, спортом, шоу-бізнесом тощо. І тепер зрозуміло, чому наша держава виключила доступ до мережі «ВК», забороняє російські фільми. Це одна з наших технологій протидії якраз смисловій війні. Не всім це подобається сьогодні, але іншої можливості змінити наш когнітивний простір колективної свідомості та цінностей не існує.

Інший аспект проблеми, пов'язаної із захистом українського інформаційного простору, полягає в тому, що багато хто з наших фахівців інформацій-

ної безпеки все ще перебуває в парадигмі друкованого газетного або книжного мислення, орієнтуючись на людей, які отримують пропагандистські меседжі через газети і телебачення, зовсім забуваючи, про покоління, яке виросло на гаджетах. Воно погано сприймає книжкову продукцію й друковане слово. Почасти не сприймає тексти як такі. А лише зображення й інші форми візуалізації. Тобто це зовсім інший формат інформації і виготовлення контенту та його трансляції. Для людей, які зросли на друкованих виданнях і телевізорі, можна апелювати до Сквороди й Шевченка, а от для теперішніх дітей – ні. Або ми перетворимо філософські тези та образ Сквороди на цікаву, захопливу мультимедійну історію чи лонгвід, або ми маємо про них забути. На нове покоління такі постаті в традиційному форматі не спрацюють. Їх варто подавати по-сучасному. Саме тому важливий меседж повинен уміщатися також і на екрані смартфона [25].

Наразі слід усвідомити, що коли про нас і свою культуру не розкажемо самі, знайдуться ті, хто зробить це за нас. І не на нашу користь. Годі нам сподіватися на зрушення, якщо нова форма лишиться зі старим сенсом і практиками. Тому створення дієвих інституцій, які займатимуться просуванням вітчизняної культури за кордоном, тих-таки Українського інституту, Інституту книги, Культурного фонду – це не примха, а стратегічна мета. Адже деколонізація українського культурного простору полягає не лише в подоланні та максимальному нівелюванні впливу російської культури, а й у підтримці та прощтовхуванні вітчизняного продукту, тієї необхідної, мов повітря, альтернативи. Не менш якісної, не менш високої, не менш модної. Це справа держави, а не суто громадського сектору та поодиноких ентузіастів. Бо не може ввійти до Європи країна з реформованими за сучасними мірками економікою та правом, але з ригідною пострадянською культурою. Тією самою, з якої виростають політичні рішення. [6].

Поступово ми все ж долаємо накинутий стереотип маргінальності українського культурного простору. Проте війна за наші мізки триває. І поки ми самі не вироблятимемо своїх наукових теорій і телесеріалів, комп'ютерів і смартфонів, романів і пісень, нас повсякчасно вчитимуть, як жити в цьому світі, інші країни й інші люди [3].

Список першоджерел

1. Костюк Б. Гібридна війна Росії проти України триває вже століття – науковці [Електронний ресурс] / Богдана Костюк. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28842879.html>.

2. Юлія Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення! [Електронний ресурс] / Юлія Бабенко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>.

3. Почепцов Г. Інфовійни в кіберпросторі [Електронний ресурс] / Георгій Почепцов. – Текст. дані. – Режим доступу: http://ms.detector-media/ethics/manipulation/infoviyni_v_kiberprostori/.

4. Чорна С. Війна за свідомість: науковець спростовує ключові російські міфи про Україну [Електронний ресурс] / Світлана Чорна // Голос України. – 2018. – 25 квіт. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/302344>.

5. Дацюк С. Нація та цивілізація [Електронний ресурс] / Сергій Дацюк. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://hvylyya.net/analytics/society/sergiy-datsyuk-natsiya-ta-tsivilizatsiya.html>.

6. Трегуб Г. Знак альтернативи [Електронний ресурс] / Ганна Трегуб // Тиждень. – 2018. – 8 квіт. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/211532>.

7. Щур М. «Мені не віриться, що в Україні знімають такі фільми!» – реакція чеських глядачів на «Кіборгів» [Електронний ресурс] / Марія Щур. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29189868.html>.

8. Старовицька С. Чому деяких українських артистів презентують за кордоном як російських? [Електронний ресурс] / Сніжана Старовицька. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29140729.html>.

9. Андрієвич Ю. Гоголіана: привид «Ревізора» ходить українськими музееми: як визначати належність митців до національної культури [Електронний ресурс] / Юрій Андрієвич // Тиждень. – 2018. – 8 квіт. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/211929>.

10. Підгора-Гвядзовський Я. «Малевич»: кіно, звук і пожежі: як створюється документальний фільм про художника: пройшов завершальний етап документального фільму «Малевич», який цілком може стати сенсацією в науковому та фестивальному світі. Художника озвучили від першої особи! [Електронний ресурс] / Ярослав Підгора-Гвядзовський. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://detector.media/production/article/136653/2018-04-16-malevich-kino-zvuk-i-pozhezhi-yak-stvoryuetsya-dokumentalnii-film-pro-khudozhnika/>.

11. Кіркоров, Крід і Лобода: яку музику слухають українці на YouTube [Електронний ресурс]: [інформація] // Газета по-українськи. – 2018. – 16 трав. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/culture/kirkorov-krid-i-loboda-yaku-muziku-sluhayut-ukrayinci-na-youtube/837288>.

12. Терещук Г. У громадських закладах Львова хочуть заборонити вмикати російські пісні – міські депутати підготували проект ухвали [Електронний ресурс] / Галина Терещук. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29173109.html>.

13. Гайворонська О., Ларін Д. Активіст Сергій Стерненко, який блокує концерти: Бабкін хоч нагород із рук убивць не брав, з Лорак ситуація складніша [Електронний ресурс] / Олександра Гайворонська, Дмитро Ларін. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2017/12/4/227773/>.

14. Тарасов О. Як фінансують українське кіно і як забороняють російське. Інтерв'ю з головою Держкіно Пилипом Ілленком [Електронний ресурс] / [інтерв'ю вів] Олексій Тарасов // Новое время. – 2018. – 15 квіт. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://nv.ua/ukr/style/person_art/interview_per/patriotizma-velikomu-ekrani-i-500-miljoniv-na-rozvitok-ukrajinskoho-kino-intervju-z-hlavoju-derzhkino-filipom-illjenko-2463738.html.
15. Примаченко Я. Російська інформаційна війна проти України: у пошуках першоджерела [Електронний ресурс] / Яна Примаченко. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://dt.ua/history/rosiyska-informaciyna-viyna-proti-ukrayini-u-poshukah-pershodzherela-.html>.
16. Серед переліку найбільш уразливих у гібридній війні є релігійна сфера [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/68866/.
17. Церковь должна быть отделена от государства, и в первую очередь от страны-агрессора, – Порошенко верит, что УПЦ получит автокефалию [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://censor.net.ua/news/3068995/tserkov_doljna_byt_otdelena_ot_gosudarstva_i_v_pervuyu_ochered_ot_stranyagressora_poroshenko_verit_chno.
18. Україні підказали, як звільнитися від церковного ярма Росії [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/69250/.
19. Басараб Михаил Автокефалия УПЦ: як Росія використовувала церкву в гібридній війні [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ru/opinion/avtokefaliya-upts-yak-rosiya-vykorystovuvala-tserkvu-v-gibrydnij-vijni/>.
20. Заслужив «тепле місце»: керуючого справами УПЦ МП переведуть до Москви, – російський релігієзнавець [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/-moscow_patriarchy/71295/.
21. Не церковні методи: викрито головного «перевертня» Московського патріархату [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://znaj.ua/society/ne-cerkovni-metody-vykryto-golovnogo-perevertnya-moskovskogo-patriarhatu>.
22. УПЦ МП на всіх майданчиках діє проти України, – Єленський [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/69211/.
23. УПЦ МП скрізь роз'єднує Україну, – релігієзнавець [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/69223/.
24. Штогрін І. «Угорське питання». Чи загрожує Україні сепаратизм на заході? [Електронний ресурс] / Ірина Штогрін. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29187865.html>.

25. Карпюк Г. Український фронт інформвійни: як протидіяти агресії й пропаганді в медіа-просторі [Електронний ресурс] / Геннадій Карпюк // Україна молода. – 2018. – 20 берез. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/3288/188/121600/>.

26. Почепцов Г. У віртуальної війни – нове обличчя. Дзеркало тижня.– 2018. – 23 берез. Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/u-virtualnoyi-viyni-nove-oblichchya-273003_.html

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 0,9. Б/т. Зам. 58. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12